

DOI: [10.32702/2307-2105-2022.1.19](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.1.19)

УДК 005:502.13

Ю. С. Гринчук,

*д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0003-0297-7432*

А. М. Шкапенко,

*начальник відділу державного екологічного нагляду (контролю) поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами Миколаївської області Державної екологічної інспекції Південно-Західного округу (Миколаївська та Одеська області)
ORCID ID: 0000-0002-2708-4756*

О. І. Шемігон,

*к. с.-г. н., доцент кафедри менеджменту,
Білоцерківський національний аграрний університет.
ORCID ID: 0000-0002-4920-6427*

АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ (В РОЗРІЗІ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ)

Y. Hrynychuk

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Management,
Bila Tserkva National Agrarian University
A. Shkapenko*

Head of the Department of State Ecological Supervision (Control) of Waste and Hazardous Chemicals Management of the Mykolaiv Region of the State Ecological Inspectorate of the South-Western District (Mykolaiv and Odesa Oblasts)

O. Shemigon

*PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Management,
Bila Tserkva National Agrarian University*

UPDATES AND PROPOSALS FOR IMPROVING ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE (IN THE CONCERN OF PERSONNEL POLICY)

Досліджено причини екологічних проблем сучасної України. Поте, варто зауважити, що ці проблеми не є лише українськими. Так, є країни, де і висока культура поводження з даруваннями природи, толерантне ставлення до останньої, стриманість у споживанні. Це, перш за все, Фінляндія, Швеція, Норвегія, Австрія, Швейцарія тощо. Але є країни (Єгипет, Іран, Китай тощо), з яких починається друга сотня рейтингу. Україна ж знаходиться у п'ятому десятку цього списку. Погодьтеся, нам є куди прагнути. Серед першочергових причин такого стану називають одержання прибутку за всяку ціну, відсутність ефективної системи покарань, відсутність необхідної інфраструктури для сортування і переробки сміття, а також відсутність екологічних ініціатив та їх підтримки. Але також варто називати небажання бізнесу впроваджувати нові екологічні технології. Попри розуміння і визнання проблеми забруднення повітря, більшість з них не бажасє в майбутньому відмовлятися від сьогоднішньої практики.

Відсутність стратегічного бачення і бажання системного вирішення екологічних проблем країни також є, на нашу думку, однією з головних причин.

Нині нормативно-правове регулювання екологічного менеджменту в Україні включає такі основні складові: економіко-екологічне нормування, екологічний аудит, екологічний контролінг, екологічне ліцензування. Натомість, вітчизняний законодавець оминув своєю увагою питання екологічного кадрового улаштування для підприємств через призму його обов'язковості.

Ми ж пропонуємо підсилити саме кадрову складову цього питання шляхом наділення спеціаліста-еколога набором інструментів, щоб зрушити ситуацію з мертвої точки.

The causes of ecological problems of modern Ukraine are investigated. However, it should be noted that these problems are not only Ukrainian. Yes, there are countries where a high culture of dealing with the gifts of nature, a tolerant attitude to the latter, restraint in consumption. These are, first of all, Finland, Sweden, Norway, Austria, Switzerland, etc. But there are countries (Egypt, Iran, China, etc.), which begins the second hundred rankings. Ukraine is in the top ten in this ranking. Agree, we have a long way to go. Among the primary reasons for this are profit at all costs, the lack of an effective system of penalties, the lack of the necessary infrastructure for sorting and recycling garbage, and the lack of environmental initiatives and support. But it is also worth mentioning the reluctance of businesses to introduce new environmental technologies. Despite understanding and acknowledging the problem of air pollution, most of them do not want to abandon today's practice in the future.

In our opinion, the lack of a strategic vision and the desire to systematically solve the country's environmental problems is also one of the main reasons.

It is also worth noting that the implementation of state control (supervision) is more productive with the ecologist of the enterprise than with the head himself. And the reason for this is quite, in our view, simple. The purpose of the first is to comply with job responsibilities to ensure compliance with environmental legislation, the purpose of the second - to conduct business activities for profit. Based on this, it is worth thinking about giving environmentalists more rights and make them less dependent on the head of the organization. The issue is debatable, but, in our opinion, it has a right to life.

By the way, among the reasons underlying environmental offenses is the imperfection of domestic legislation: regulatory gaps, legal duplication, obsolescence and more. However, the law cannot be refined to such an ideal state that only business entities can be unconditionally recognized as violators. The reason is on the surface - the rule of law is designed to regulate social relations, and society, as well as the nature of relations in it, is not a static process.

Currently, regulatory and legal regulation of environmental management in Ukraine includes the following main components: economic and environmental regulation, environmental audit, environmental controlling, environmental licensing. Instead, the domestic legislator ignored the issue of environmental staffing for businesses through the prism of its mandatory.

We propose to strengthen the human resources component of this issue by providing an environmental specialist with a set of tools to break the deadlock.

Ключові слова: *екологія; екологічні проблеми; екологічна сфера; забруднення; екологічний менеджмент; екологічна служба підприємства.*

Key words: *ecology; ecological problems; ecological sphere; pollution; ecological management; ecological service of the enterprise.*

Постановка проблеми. Один із найзнаменитіших топ-менеджерів в історії світового автопрому, президент компанії Ford, Ліндо Ентоні «Лі» Якокка (англ. Lido Anthony «Lee» Iacocca, 15 жовтня 1924 – 2 липня 2019) висловив думку, яка нині набула статусу крилатого вислову: «Правильне рішення, прийняте із запізненням, є помилкою». Піддаючи суб'єктивному аналізу та оцінці статистичні та аналітичні дані, які з певною періодичністю відображають стан екосфери всього світу в цілому, та навколишнього природного середовища України зокрема, стає зрозумілим, що криза природоохоронної діяльності є, в тому числі, результатом рішень, які є несвоєчасними, або взагалі відсутністю їх як таких – себто бездіяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нестача питної води, забруднення повітря, вирубка лісів, експлуатація морів і ґрунтів, відходи – усі ці фактори підштовхують наш світ до екологічної катастрофи [1,2,3].

Причинами такого становища, на наш погляд, є, перш за все, байдужість, відсутність культури у поведженні з даруваннями природи (повітря, вода, ґрунти, ліси, біорізноманіття тощо) і слабка поінформованість можливих наслідків.

Метою роботи є вивчення ступеня сформованості систем екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах; виявлення чинників, що стримують ефективну динаміку екологічного менеджменту; пошук шляхів мотивації «накопичення» керівниками суб'єктів господарювання успішного кадрового складу – ядра екологічного менеджменту на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи обрану проблематику варто зазначити, що пошук єдиної, універсальної причини, що спонукає підприємця – суб'єкта господарювання, здійснювати порушення природоохоронного законодавства неможливий. В реаліях – це комплекс передумов, які варто сприймати як наслідок недосконалого публічного та приватного менеджменту (тобто, як зі сторони державного регулятора, так зі сторони суб'єкта господарювання). Ведучи допис щодо обраного напрямку дослідження варто відмітити, що подальший вектор розгляду екологічного менеджменту буде базуватися не на спробі вивчення його як загальної економічної категорії в цілому, а лише відносно однієї із його складових – кадровому управлінні, якому і належить першість у вищевказаному «скупченні» проблем.

При нагоді згадуємо відомий афоризм з промови Й.Сталіна, з якою він виступив 4 травня 1935 р.: «Кадри вирішують все». Там же він виголосив і іншу свою відому фразу: «Найцінніший капітал – це люди». Влучною є також і така цитата: «Ценить машини и рапортовать о том, сколько у нас имеется техники на заводах и фабриках, научились. Но, я не знаю ни одного случая, где бы с такой же охотой рапортовали о том, сколько людей мы вырастили за такой-то период и как мы помогали людям в том, чтобы они росли и закалялись в работе. Чем это объясняется? Объясняется это тем, что у нас не научились еще ценить людей, ценить работников, ценить кадры.»[4]. Незважаючи на криваві події, що мали місце після проголошених гасел, справедливості і точності цих фраз ніколи і ніким не були оскаржені, більш того – для України вони сьогодні актуальні як ніколи.

Так, станом на 15.09.2021, за професією «Еколог» в Україні відкрито 34 (тридцять чотири) вакансії. Найбільшу кількість вакансій відкрито в Дніпропетровській області. На другому місці – Волинська область, а на третьому – Миколаївська область. Для 70.6% відкритих вакансій, роботодавці вказали заробітну плату в розмірі 4.9+ тис. грн. 8.8% оголошень з зарплатою 5.4+ тис. грн, і 5.9% з зарплатою 6.4+ тис. грн [5].

Очевидно, що посада еколога на вітчизняному ринку праці поки що перебуває без «довірчого мандату» як зі сторони керівників підприємства, так і від осіб, які перебувають на етапі свого фахового становлення. Однак завдяки регіональним центрам зайнятості забезпечується культивування ідеї, що одним із трендів на ринку праці буде попит на професіоналів у сфері екології. Сьогодні екологічний сектор не існує як окрема галузь. Перетворення економіки призводить до того, що у всіх галузях з'являються фахівці, що займаються питаннями екології. Згодом поява критичної маси людей, що піклуються про стан природи, зробить екологічний контроль справою суспільства, а не окремих фахівців[6].

Інформативно-орієнтовним для усвідомлення потреби вирішення кадрової прогалини у сфері екологічного менеджменту українських підприємства може стати Проект «Люди в професії» – новий проект від журналу «ECOBUSINESS. Екологія підприємства», в рамках щорічної ініціативи «Еколог року» [7]. Практики-фахівці провідних підприємств різних галузей, які пройшли тернистий шлях та обрали надважливу професію відповідають на два питання від редакційної команди видання: Чи пам'ятаєте, як Ви стали на шлях природоохоронної діяльності? Чи був цей вибір свідомий?

Зрозумілим є той факт, що людина, яка сформувалася як спеціаліст у екологічній сфері буде продукувати та відстоювати ідею цінності саме своєї професії, однак зауважимо, що здебільшого діалог щодо мети здійснення державного контролю (нагляду) є продуктивніший саме із екологом підприємства, ніж із самим керівником. А причина цьому досить прозора – метою першого є дотримання посадових обов'язків щодо забезпечення дотримання екологічного законодавства, метою другого – здійснення підприємницької діяльності з метою отримання прибутку.

До речі, серед причин, що лежать в основі екологічних правопорушень виокремлюється і недосконалість вітчизняного законодавства: нормативні прогалини, правове дублювання, застарілість тощо. Однак, законодавство не можливо відшліфувати до такого ідеального стану, щоб порушником можна безумовно було визнано лише суб'єктів господарювання. Причина знаходиться на поверхні – норма права покликана регулювати суспільні відносини, а суспільство, як і характер відносини в ньому, не є статичним процесом.

Нині нормативно-правове регулювання екологічного менеджменту в Україні включає такі основні складові: економіко-екологічне нормування, екологічний аудит, екологічний контролінг, екологічне ліцензування. Натомість, вітчизняний законодавець оминув своєю увагою питання екологічного кадрового улаштування для підприємств через призму його обов'язковості. Частково можемо погодитися із таким станом речей, оскільки ознайомлені із змістом статті 44 Господарського кодексу України [8] за яким до числа принципів підприємницької діяльності належить і право вільного найму підприємцем працівників. Він одночасно перебуває у логічному взаємозв'язку з двома іншими: принципом комерційного розрахунку та власного комерційного ризику; принципом вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом.

Проте, слідуючи законодавчій аналогії, вартим, на нашу думку, у питанні нормативно-правового регулювання кадрової політики суб'єктів господарювання щодо спеціалістів-екологів, взяти за основу (а за потреби переформатувати з урахуванням специфіки сфери застосування), статтю 8 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [9], якою вітчизняним законодавцем запропоновано

варіанти форм організації такого обліку серед яких: 1) введення до штату підприємства посади бухгалтера або створення бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером; 2) користування послугами спеціаліста з бухгалтерського обліку, зареєстрованого як підприємець, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи; 3) ведення на договірних засадах бухгалтерського обліку централізованою бухгалтерією або підприємством, суб'єктом підприємницької діяльності, самозайнятою особою, що провадять діяльність у сфері бухгалтерського обліку та/або аудиторської діяльності; 4) самостійне ведення бухгалтерського обліку та складання звітності безпосередньо власником або керівником підприємства.

Така модель цілком прийнятна і для питання забезпечення дотримання суб'єктами господарювання екологічного законодавства, адже в діючих спеціальних «екологічних законах» вже закладено для цього підґрунтя. А саме, ідея потреби людей із екологічними знаннями розсіяно та ненав'язливо з'являється то в одному, то в іншому нормативно-правовому акті, але правової категоричності щодо виконання ділянки роботи з екологічним напрямком на підприємстві вузьким фаховим спеціалістом – екологом – не має. Пояснимо свою тезу такими прикладами.

Наприклад, відповідно до частини другої статті 7 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [10], екологічні знання є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та призводить до впливу на стан навколишнього природного середовища. При цьому, Міністерством юстиції України в листі від 22.02.2013 №1332-0-26-13/11 вказується, що головним критерієм віднесення особи до кола посадових осіб є наявність в неї організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій[11].

Також, відповідно до пунктів «й», «м» частини першої статті 17 Закону України «Про відходи» задекларовано, що суб'єкти господарської діяльності у сфері поводження з відходами зобов'язані: призначати відповідальних осіб у сфері поводження з відходами; забезпечувати професійну підготовку, підвищення кваліфікації та проведення атестації фахівців у сфері поводження з відходами.

За даними Міністерства розвитку громад та територій України проінформувала станом на 29.06.2021, що в Україні за 2020 рік утворилось понад 54 млн.м³ побутових відходів, або понад 10 млн. тонн, які захоронюються на 6 тис. сміттєзвалищ і полігонів загальною площею майже 9 тис. га. Кількість перевантажених сміттєзвалищ становить 261 од. (4,3%), а 868 од. (14%) не відповідають нормам екологічної безпеки.

Неналежним чином проводиться робота з паспортизації та рекультивації сміттєзвалищ. З 1542 сміттєзвалищ, що потребують паспортизації, у 2020 році фактично паспортизовано 93 одиниці (потребує паспортизації 23,9 % сміттєзвалищ від їх загальної кількості) [12]. Із зазначеного слідує, що інформація є негативно-показова.

Маючи достатньо практичного досвіду в здійсненні державного нагляду (контролю) за дотриманням підприємствами законодавства у сфері поводження з відходами, а саме пунктів «й», «м» частини першої статті 17 Закону України «Про відходи» підсумуємо: 1) здебільшого такі обов'язки покладаються на осіб, які не є посадовими особами та абсолютно не пов'язані із сферою екології; 2) один із основних обов'язків суб'єктів господарювання у сфері поводження з відходами фактично прирівнюється до статистичної функції; 3) несерйозність сприйняття законодавчих вимог через «мізерність» штрафних санкцій, які застосовуються до порушників.

На думку приходиться ще один приклад з практики здійснення державного нагляду (контролю) у сфері атмосферного повітря. Так, відповідно до п. 4.1. Наказу Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про затвердження правил технічної експлуатації установок очистки газу» від 06.09.2009 № 52 [13], налагодження установки очистки газу (ГОУ) проводить структурний підрозділ суб'єкта господарювання або організація за угодою (договором) із замовником, яка має для цього необхідну технічну базу та спеціалістів. Виділення в аутсорс частини операційних задач менеджменту – нормальна сучасна практика. В умовах малих підприємств цей підхід демонструє свою ефективність, незважаючи на ризики недобросовісних дій підрядника. Штатний еколог – як менеджер природокористування підприємства – за умови достатньої кваліфікації та досвіду може самостійно розробити більшість передбачених нормами законодавства документів. Разом з цим, у ключових питаннях отримання дозвільних документів законодавство вимагає залучення стороннього виконавця. Необхідність користуватися послугами підприємств-розробників здебільшого не відповідає принципам дерегуляції, збільшує корупційні ризики та тягар адміністративних витрат суб'єктів господарювання. І як головне – нуліфікує потребу розвивати власний кадровий потенціал еколога, особливо для малих підприємств.

Частими є випадки, коли суб'єкти господарювання намагаються відстояти свою невинуватість посилаючись на те, що підрядник, обраний ним, наприклад, для отримання оцінки впливу на довкілля, не виконав свого зобов'язання, а відтак порушником екологічного законодавства є саме останній. Парадоксально, що позиція одночасно і хибна, і раціональна. Ось чому, відповідно до п.п. «а», «є» статті 2 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» основними принципами охорони навколишнього природного середовища є: пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності; обов'язковість оцінки впливу на довкілля.

Частиною 3 статті 2 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» [14] суб'єктами оцінки впливу на довкілля є суб'єкти господарювання, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, які є замовниками планованої діяльності і для цілей цього Закону прирівнюються до суб'єктів господарювання. Частиною 1 ст. 6 цього ж Закону встановлено, що суб'єкт господарювання забезпечує підготовку звіту з оцінки впливу на довкілля і несе відповідальність за достовірність наведеної у звіті інформації згідно з законодавством.

Згідно п. «б» частини 1 статті 15 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» правопорушеннями у сфері оцінки впливу на довкілля є провадження планованої діяльності, яка підлягає оцінці впливу на довкілля, без здійснення такої оцінки та отримання рішення про провадження планованої діяльності. Висновок з оцінки впливу на довкілля включено до Переліку дозвільних документів у сфері господарської діяльності, що є додатком до Закону України «Про документи дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» [15]. Відсутність саме у суб'єкта господарювання, який є замовником планованої діяльності, висновку з оцінки впливу на довкілля, передбачає застосування уповноваженими органами державного нагляду (контролю) адміністративних санкцій. Недобросовісна ж позиція підрядника не може бути предметом державного нагляду (контролю) у сфері екології, оскільки лежить в площині фінансово-господарської діяльності, втручання в яку заборонено абзацом 7 частини першої статті 6 господарського кодексу України.

Висновок. З вищевикладеного слідує, щоб ефективно здійснювати природоохоронну діяльність на підприємстві, необхідно мати високопрофесійного досвідченого еколога, порозуміння з керівництвом та фінансовий ресурс. Що ж диктує нам сьогоднішня ситуація? Окрім багаторічного хижацького споживацького ставлення до природних ресурсів, гострими є ще й проблеми невизначеності екологічної служби в структурі підприємства, дуже часте несприйняття еколога керівництвом, небажання витратити кошти на природоохоронні заходи, навчання еколога тощо.

Якщо запропоновані нижче шляхи визначеної проблеми знайдуть підтримку у державного менеджера, то питання обов'язкового найму спеціаліста-еколога може почати рухатися з «мертвої точки». Ми переконані, що актуальними та практично-дієвими при цьому є запропоновані М. Сорокою напрями руху у цьому питанні [16]:

1. Впровадження системи «5S». Наразі ця модель є найефективнішою для організації екологічного управління на підприємстві, або його структурному підрозділі.

2. Забезпечити розвиток інституту штатного кваліфікованого еколога. Як базу доцільно використати ідею «Типового положення про службу охорони навколишнього середовища», розроблену фаховими експертами журналу «Екологія підприємства» [17]. Незважаючи на дискусійні положення та потребу у доопрацюванні, вона є хорошою основою створення або удосконалення інституту штатного кваліфікованого еколога на підприємстві.

3. Додатково, на законодавчому рівні варто визначити можливості та умови застосування послуг аутсорсу в екологічному менеджменті, а також розширену відповідальність підрядника за якість та наслідки надання таких послуг.

4. Стимулювати постійне підвищення кваліфікації. Екологічний менеджмент — це сфера управління, для якої знання швидко втрачають актуальність, в першу чергу через активні зміни законодавства.

5. Посилити адміністративну відповідальність. Необхідно збільшити адміністративні ризики правопорушень екологічного законодавства. У нормах відповідних статей Кодексу України про адміністративні правопорушення необхідно збільшити розмір адміністративного штрафу. Додатково, слід передбачити адміністративну відповідальність підрядника — аутсорс виконавця, який надав неякісні послуги, що стали причиною порушення вимог екологічного законодавства.

6. Обмежити практику посередників між підприємством та дозвільним органом. Необхідно включити відповідні зміни, що забезпечать дерегуляцію та баланс прав і відповідальності підприємств та найнятих ними підрядників за якість розробки та наслідки застосування дозвільних документів, які містять порушення.

Можливо комусь: керівникам підприємств, екологам цих підприємств чи державним службовцям, хто дбає про охорону навколишнього природного середовища наші пропозиції є занадто радикальними. Проте, на наш погляд, ми лише почали із запропонованих нами 6 пунктів, втілювати в життя – першу S із п'яти. Щоб ми не запізнились.

Список використаних джерел.

1. У Держекоінспекції назвали топ-3 екологічні проблеми в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-derzhekoinspekciyi-nazvali-top-3-ekologichni-problemi-v-ukrayini>
2. Гелен Бріггс, Бекі Дейл, Нассос Стиліану Екологічна катастрофа: головні загрози нашій планеті у п'яти графіках. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48169628>
3. Екологічні проблеми і свідоме поведінка: що знають жителями і жителі Києва. URL: <https://ua.boell.org/uk/2019/03/05/ekologichni-problemi-i-svidoma-povedinka-shcho-znayut-zhitelji-i-zhiteli-kiyeva>
4. И.В. Сталин Речь в Кремлевском дворце на выпуске академиком Красной Армии 4 мая 1935 года МИА. URL: https://www.marxists.org/russkij/stalin/t14/t14_16.htm
5. Обзор статистики зарплат профессии «Эколог в Украине» Ua.trud.com. URL: <https://ua.trud.com/salary/2/78650.html>
6. Нові професії у сфері екології та збалансованого природокористування. Київський обласний центр зайнятості. URL: <https://kir.dcz.gov.ua/publikaciya/novi-profesiyi-u-sferi-ekologiyi-ta-zbalansovanogo-prirodokorystuvannya>
7. Як ви прийшли в професію та що таке еколог на підприємстві? ECOBUSINESS. URL: <https://ecolog-ua.com/news/yak-vy-pryushly-v-profesiyu-ta-shcho-dlya-vas-ekolog-na-pidpryyemstvi>
8. Господарський кодекс України: Закон України, 16 січня 2003 № 436-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
9. Про бухгалтерський облік в Україні: Закон України, 16 липня 1999 № 996-XIV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

10. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України, 25 червня 1991 № 1264-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
11. Лист Міністерства юстиції України від 22.02.2013 №1332-0-26-13/11 «Щодо запобігання та протидії корупції». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v13_1323-13#Text
12. Стан сфери поводження з побутовими відходами в Україні за 2020 рік. Міністерство розвитку громад та територій України. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/stan-sfery-povodzhennya-z-pobutovymy-vidhodamy-v-ukrayini-za-2020-rik-2/>
13. Правила технічної експлуатації установок очистки газу: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, 6 вересня 2009 № 52. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0327-09#Text>
14. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України, 23 травня 2017 № 2059-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>
15. Про документи дозвільного характеру у сфері господарської діяльності: Закон України, 19 травня 2011 № 3392-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3392-17#Text>
16. Сорока М. Що змушує підприємства порушувати законодавство: у розрізі атмосферного повітря. ECOBUSINESS // № 3 (104) березень 2021 URL: <https://e.ecolog-ua.com/ekologiya-pidpriemstva-2021-3/scho-zmushue-pidpriemstva-porushuvati-zakonodavstvo-u-rozrizi>
17. Про природоохоронну службу на підприємстві: пропозиції по внесенню змін. ECOBUSINESS. URL: <https://ecolog-ua.com/news/pro-pryrodoohoronnu-sluzhbu-na-pidpriyemstvi-propozyciyi-po-vnesennyu-zmin>

References.

1. State environmental inspectorate of Ukraine (2021), “The State Coinspection named the top 3 environmental problems in Ukraine”, available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-derzhkoinspekciyi-nazvali-top-3-ekologichni-problemi-v-ukrayini> (Accessed 10 Jan 2022).
2. Brihhs, H. Dejl, B. and Stylianu, N. (2019), “Environmental disaster: the main threats to our planet in five graphs”, available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48169628> (Accessed 10 Jan 2022).
3. Heinrich Boell Foundation (2019), “Environmental problems and conscious behavior: what the people of Kyiv know”, available at: <https://ua.boell.org/uk/2019/03/05/ekologichni-problemi-i-svidoma-povedinka-shcho-znayut-zhitelki-i-zhiteli-kiieva> (Accessed 10 Jan 2022).
4. Stalyn, Y.V. (1935), “Speech at the Kremlin Palace at the Graduation of Academicians of the Red Army on May 4, 1935”, available at: https://www.marxists.org/russkij/stalin/t14/t14_16.htm (Accessed 10 Jan 2022).
5. Ua.trud.com (2021), “Overview of salary statistics for the profession "Ecologist in Ukraine"”, available at: <https://ua.trud.com/salary/2/78650.html> (Accessed 10 Jan 2022).
6. Kyiv Regional Employment Center (2021), “New professions in the field of ecology and sustainable use of nature”, available at: <https://kir.dcz.gov.ua/publikaciya/novi-profesiyi-u-sferi-ekologiyi-ta-zbalansovanogo-pryrodokorystuvannya> (Accessed 10 Jan 2022).
7. ECOBUSINESS (2021), “How did you come to the profession and what is an ecologist in the company?”, available at: <https://ecolog-ua.com/news/yak-vy-pryyshly-v-profesiyu-ta-shcho-dlya-vas-ekolog-na-pidpriyemstvi> (Accessed 10 Jan 2022).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), “The Commercial Code of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Accessed 10 Jan 2022).
9. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine “On Accounting and Financial Reporting in Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (Accessed 10 Jan 2022).
10. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine “On Environmental Protection”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (Accessed 10 Jan 2022).
11. Ministry of Justice of Ukraine (2013), Letter “Concerning the prevention and counteraction of corruption”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v13_1323-13#Text (Accessed 10 Jan 2022).
12. Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine (2021), “The state of the sphere of household waste management in Ukraine in 2020”, available at: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/stan-sfery-povodzhennya-z-pobutovymy-vidhodamy-v-ukrayini-za-2020-rik-2/> (Accessed 10 Jan 2022).
13. Ministry of Environmental Protection of Ukraine (2009), “Rules of technical operation of gas purification installations”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0327-09#Text> (Accessed 10 Jan 2022).
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine “On Environmental Impact Assessment”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (Accessed 10 Jan 2022).
15. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine “On the List of Licensing Documents in the Economic Sector”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3392-17#Text> (Accessed 10 Jan 2022).
16. Soroka, M. (2021), “What forces companies to violate the law: in terms of air”, ECOBUSINESS, vol. 3 (104), available at: <https://e.ecolog-ua.com/ekologiya-pidpriemstva-2021-3/scho-zmushue-pidpriemstva-porushuvati-zakonodavstvo-u-rozrizi> (Accessed 10 Jan 2022).
17. ECOBUSINESS (2019), “About the environmental service at the enterprise: proposals for changes”, available at: <https://ecolog-ua.com/news/pro-pryrodoohoronnu-sluzhbu-na-pidpriyemstvi-propozyciyi-po-vnesennyu-zmin> (Accessed 10 Jan 2022).